

OLGA ZIOPAJA

ŚRODKI WERBALNEJ EKSPRESJI A JĘZYK CIAŁA – TANIEC WSPÓŁCZESNY JAKO MEDIUM EMOCJI

Wprowadzenie

Praca zwraca uwagę na aspekt językowego wyrażania emocji. Spośród wszelkich środków wyrazu, wyróżniony zostaje teatr tańca współczesnego, który dzięki swojej uniwersalności i braku zapośredniczenia pojęciowego wykracza poza przestrzeń konstrukcyjnego języka, pozwalając na nieograniczoną ekspresyjność. Sfera emocjonalna zdaje się być najbardziej wyrazistym spektrum wykroczenia tańca ponad formy pojęciowe. W celu udowodnienia tej tezy zostaje podjęta analiza sposobów odzwierciedlania emocji poprzez język werbalny teatru dramatycznego aż po język tańca improwizowanego i teatralnego.

Język ciała a język pojęć

Język jest konstruktem społecznym, wytworzonym w celu komunikacji. Jego zadaniem jest tworzenie pojęć i określanie relacji między nimi. Język werbalny, ukształtowany społecznie system budowania wypowiedzi, został powszechnie uznanym narzędziem używanym w procesie komunikacji interpersonalnej. Spośród znanych człowiekowi systemów wydaje się być najbardziej precyzyjny. To właśnie precyzja pozwoliła człowiekowi na pragmatyczne wykorzystanie słowa a rozwój komunikacji niezmiernie wpłynął na postęp

cywilizacyjny. Istnienie uzależnione jest od posiadania nazwy, nadanie imienia jest społecznym wyznacznikiem bytu postaci i rzeczy. Badacze różnych dziedzin, między innymi filozofowie, od wieków zastanawiali się czy istnieje sfera życia ludzkiego, która pozostaje nieopisana, ponieważ nie da się jej nazwać. Stwierdzenie takiego faktu może być dyskusyjne, natomiast pewnym jest, że język jest niedoskonały. Istnieje ogrom pojęć, których nie da się werbalnie doprecyzować, desygnują bowiem zbyt złożone elementy. W tej sferze szczególną rolę pełni warstwa emocjonalno-uczuciowa języka.

Emocja to stan chwilowy, tymczasowy, ulotny, jedyny w swoim rodzaju. Tworzenie pojęcia nadającego nazwę danej emocji jest bezsensowne, bowiem pozostaje zrozumiałe wyłącznie dla osoby odczuwającej tylko przez moment jej przeżywania. W takim przypadku pojęcie językowe nie równa się precyzji. Język ponadto wydaje się być bardzo ograniczony formalnie. Ekspresja emocji wymaga języka bardziej swobodnego, wizualnego.

Pewnym odejściem od formalizmu językowego i jednoznaczności jest metafora. Metaforyczność jest zawsze nieprecyzyjna, na tym polega jej siła i słabość. Potrafi pokazać coś, co nie mieści się w języku, wkracza w domysł, jednak domysł ten może zostać ukierunkowany dość różnie. Czy metafora jest w stanie oddać emocje? Jej plusem jest z pewnością wykroczenie poza standardowe znaczenia. Pokazuje stany, które są nieopisywalne językowo, zwraca uwagę na ich niestandardowość. Nie niesie jednak bezpośredniego ładunku emocji, brak jej wizualności. Posługuje się słowem i choć często odwołuje się do obrazu, wyobraźnia może projektować różne interpretacje, przez co może on zostać zniekształcony.

Taniec jest formą sztuki, która może przedstawić właściwie wszystko. Jako forma działalności ludzkiej jest jednym z najstarszych elementów kultury, jego początki sięgają czasów uformowania biologicznego typu człowieka, czyli około 80 tysięcy lat p.n.e. Taniec rozwijał się wraz z człowiekiem, który starał się naśladować elementy otaczającego życia i wyrazić swój uczuciowy stosunek do niego, używając do tego najbardziej naturalnego „instrumentu”, jakim jest jego własne ciało. Odtąd taniec towarzyszy ludzkości aż po dzisiejsze czasy, pełniąc rozmaite funkcje, pozostając jednym z najwspanialszych tworów ludzkiej kultury.

Zdefiniowanie tańca jest trudnym zadaniem, ponieważ jednoznaczne określenie tak złożonej formy sztuki nie jest w pełni możliwe. Taniec jest

układem ruchów wykonywanych w sposób świadomy. Nie składa się nań jednak tylko warstwa wizualna, całe piękno tej sztuki znajduje się w emocjach tancerza. Ruch ciała może stać się odbiciem ludzkiej duszy. Taniec to najbardziej uniwersalny język, potrafi wyrazić to, czego nie da się zwerbalizować. Jest obrazem, wizualizacją emocji bez pośrednictwa struktur słownych.

Ciało jest pierwotnym i naturalnym środkiem wyrazu człowieka, którym człowiek od początku swojego życia wyraża emocje. Znajomość pojęć nie jest wrodzona, natomiast komunikacja ciałem, mimiką, gestem odgrywa zasadniczą rolę od czasu narodzin. Słowo jest konstruktem, który jako pojęcie obejmuje jakiś zakres desygnatu, ogólnie określony. Nie ma zdolności charakteryzowania stanów niepowtarzalnych, ponieważ takie są niemożliwe do zdefiniowania poprzez niezrozumiałość dla odbiorcy. Taniec jest w stanie pokazać coś niepowtarzalnego, jednorazowego, chwilowego, tymczasowego. Mówiąc np. o uczuciach, słowa powtarzane przez lata powszednieją. Określa się je tym samym słowem, a uczucie przecież nigdy nie jest takie samo. Przykładowo, używając słów *kocham cię* wyraża się uczucie miłości. Samo w sobie nie rozgranicza rodzaju uczucia, miłości rodzicielskiej czy małżeńskiej. W celu ukazania jej rozmiarów można posłużyć się stopniowaniem, epitetami lub metaforą. Stopniowanie jest bardzo ograniczone, często powtarzane i powszednie. Epitet jest określeniem, które nie jest dookreśleniem, np. mówiąc *kocham cię niezwykle*, sygnalizuje się niestandardowość, natomiast nie określa się konkretnego wymiaru. Metafora porównuje miłość do jakiegoś zjawiska, stara się ująć ją w sposób nieprzeciętny tak, aby poprzez użyte środki ukazała wyobrażenie wymiaru miłości. Posługiwanie się metaforą jest jednak dodatkowym usztuczaniem języka. Metafora nie ma zdolności wizualizacji, ale tworzenia wyobrażeń. Konstrukcja słowna *kocham cię* poprzez ograniczenie kombinacji i powtarzalność wykazuje się dużym uproszczeniem. Podobną analizę można przeprowadzić na innych określeniach emocji i uczuć, wynik zawsze okaże się podobny. Nie oznacza to oczywiście, że taniec jako wizualizacja powinien być jedynym wyrazicielem uczuć i każdy powinien być tancerzem, natomiast należy zauważyć ogromne możliwości tańca jako medium, które nie ogranicza się przecież do emocji. Taniec jest językiem, który pozwala na opowiadanie o kwestiach istotnych nie tylko emocjonalnie, ale i filozoficznie, politycznie, społecznie. Współcześni twórcy potrafią ubrać w ruch najtrudniejsze pojęcia, przedstawić poglądy na aktualne problemy, sprowokować dyskusję na każdy temat.

Teatr dramatyczny a teatr tańca

Wyznacznikiem podziału teatru dramatycznego i teatru tańca miało być użycie słowa. Podział na teatr słowa i teatr ruchu w obecnych czasach zaczyna się upływniać, w teatrze dramatycznym reżyserzy coraz częściej jako jednego ze środków wyrazu używają tańca, natomiast w teatrze tańca pojawiają się słowa. Zupełnie inna jest jednak rola obu elementów w sztukach. Teatr dramatyczny to przede wszystkim słowo, aktor posługuje się tekstem, który jest nośnikiem treści. W teatrze tańca głównym środkiem ekspresji jest ciało, które pozostaje na pierwszym planie. Słowo może tu się pojawiać jako bardzo sporadyczne uzupełnienie, element bezpośredniości, wprowadzający świat pojęć.

Teatr dramatyczny łączy ruch i słowo, teoretycznie powinien być bardziej precyzyjny od tańca. Jednak nie o precyzję tu chodzi, ale o uniwersalność i stopień zapośredniczenia. Język to podstawowa bariera kulturowa, od której uwolniony jest taniec. Teatr dramatyczny wizualizuje słowa, jest ruchomym obrazem, pozwala na dialogi i słowne dyskusje. Uwaga widza podzielona jest między słowo i obraz. Teatr tańca skupia uwagę na ciele, któremu często towarzyszy scenografia czy rekwizyt, jednak jest to dodatkiem, uzupełnieniem treści, jaką niesie ruch.

Teatr tańca jest efektem pracy twórców – choreografa (reżysera) i tancerza (aktora). Zadaniem reżysera jest zainspirowanie tancerza do odegrania danej roli, zaproponowanie kroków oddających charakter granej postaci. Teatrowi tańca zarzuca się więc często sztuczność, wyreżyserowanie. Pojawia się pytanie, gdzie są emocje skoro cały zespół realizuje tylko dany schemat, powtarza te same kroki? Odpowiedzią może być prosty fakt, że każdą choreografię można zatańczyć na setki różnych sposobów do tej samej muzyki, wywołując za każdym razem skrajnie różne uczucia. Fakt ten dowodzi, jak wielkie zaangażowanie tancerza jest potrzebne do zatańczenia danej roli tak, aby przekazać emocje postaci, przekonać widza o ich autentyczności. Choreografia polega na komponowaniu form tanecznych i łączeniu ich w całościowe układy. Do zadań choreografa należy tworzenie ogólnej koncepcji układu tanecznego. W tworzeniu układu powinien wziąć pod uwagę także muzykę, treść do której taniec nawiązuje, kostiumy, dekoracje, rekwizyty, oświetlenie. Na to wszystko musi także nałożyć swoją wizję. Choreograf pracuje z tancerzami, których środkiem wypowiedzi jest ciało. Komponując taniec powinien wziąć pod uwagę indywidualne cechy tancerza. Dobra choreografia, układ

kroków to dopiero połowa sukcesu. Drugą połową jest to, co zrobi z nią tancerz, jak zinterpretuje na scenie, ile włoży emocji w wykonanie. Choreograf jest projektantem, tancerz wykonawcą. Zadaniem tancerza teatru tańca jest takie przedstawienie treści czy filozofii, żeby widz mógł z nią polemizować, odnieść się do niej. Współczesny teatr tańca pełen jest spektakli niełatwych, nieoczywistych, podejmujących trudne tematy.

Improwizacja

Improwizacja tworzy efekt wyrażający jedność myśli i ruchu. Proces tworzenia zbiega się z działaniem. Odrzuca standard i schemat, jedynym prawem jest automatyczna transformacja myśli w ruch. Tancerz jest jedynym kreatorem tego, co się dzieje z jego ciałem, sam decyduje jaki ruch zastosuje, jest twórcą, pomysłodawcą i wykonawcą. Dzięki temu jego przekaz jest osobisty. Relacja improwizującego tancerza z widzem jest bardzo bezpośrednia, tancerz obnaża swoje wnętrze, daje niezapośredniczony językowo komunikat cielesny. Odrzuca ograniczenia kulturowe, po prostu działa. Artysta jest spontaniczny, przez to bardzo autentyczny.

Emocje w improwizacji to najwyższy stopień bezpośredniości przekazu. Patrząc na tancerza nie potrzeba słów, mówi za niego ciało, ruch, mimika. Słowa są źródłem nieporozumień. Ruch, jeśli jest tworzony w idei oddania emocji, nie może zostać źle zrozumiany. Artysta decydując się na tę formę ekspresji daje widzowi wolność w interpretacji, a sobie możliwość pokazania tego co czuje. Słowa ograniczają, jest jakaś liczba słów, które można powiedzieć, słowem ciężko jest zaskoczyć. Ruch improwizowany jest nieprzewidywalny, przybiera bardzo różne formy, zaskakuje. To, co zrobi tancerz zależy tylko od jego wyobraźni. Język to pojęcia, które nie są bytem, a desygnatem, wiążą się z zapośredniczeniem formalnym. Taniec współczesny odrzuca formalność, pozwala na wszelkie eksperymenty, poprzez wizualną formę umożliwia pokazanie tego, czego nie da się powiedzieć.

Podsumowanie

Taniec jest najbardziej ekspresyjną sztuką znaną człowiekowi. Towarzyszące mu ruch, dynamika, opowieść ciała i osobiste emocje są unikalnym sposobem wyrażenia osobowości tancerza. Taniec jest doznaniem o charakterze

metafizycznym, które może bez użycia słów wyrazić każdą wartość, uczucie, emocję, przedstawić wszelkie antagonistyczne pojęcia, zobrazować tekst opowieści. Taniec nie może pozostać odebrany tylko jako rozrywka. Praca miała na celu uwypuklić intelektualną treść tańca, jego możliwości jako nośnika treści i sztuki odzwierciedlającej emocje, pokazać, jak język tańca figuruje w zestawieniu z językiem pojęć.

Summary

Measures of the verbal expression and the body language – the modern dance as the medium of the emotion

In the article one paid attention on the intellectual content of the dance, on his possibility as the carrier of the content and the art reflecting emotions, one put together the language of the dance with the language of concepts. The dance is an experience about the metaphysical character which can without the use of words express every value, the feeling, the emotion, present all antagonistic concepts, picture the text of the story. The dance cannot remain taken only as the entertainment.